

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 11 (Haziran/June 2023), s. 1122-1136.
Geliş Tarihi-Received: 09.03.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 25.04.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1262504

Eski Türk Avcılığının İnançsal ve Ritüelistik Boyutları*

Belief-Related and Ritualistic Dimensions of Old Turkic Hunting

Riza TUNCEL**

Öz

Eski Türklerin temel geçimlik faaliyeti olan hayvancılığın yanında, avcılık faaliyetinde de bulduklarına, eski Türklerin ve onlara komşu kavimlerin kendilerinden kalan yazılı metinlerde çokça rastlanmıştır. Avcılığın eski Türkler için geçimlik bir faaliyet olmasının yanı sıra işlenmemiş madde elde etme, sosyal bazı getiriler sağlama gibi konularda da eski Türk hayatına katkıda bulunduğu, yine pek çok tarihî kayıta mevcuttur. Dolayısıyla eski Türkler için bu denli öneme sahip olan avcılık faaliyetinin, onların inanç sistemleriyle de etkileşime girmiş olması şaşırtıcı değildir. İnanç sistemiyle etkileşime ek olarak, avcılıkla ilgili çeşitli ritüellerin de eski Türk hayat alanında, belki daha öncesinde geliştiğini düşündürecek örnekler söz konusudur. Eski Türklerin inanç sistemleri, hayat alanları ve yaşam tarzlarında zamanda, mekânda ve anlayışta meydana gelen değişikliklere rağmen bu tür inanç ve ritüeller, bazen değişerek bazen de önemli ölçüde varlığını koruyarak bir sürekliliğe sahip olmuştur.

Bu çalışmada eski Türk dönemine ait eserler incelenmiş ve bu döneme ait metinlerde avcılığın inanç ve ritüelistik boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Eski Türkçe, av, inanç, ritüel.

Abstract

It has been witnessed by the civilizations neighboring the old Turkic people and the written texts of the old Turkic people themselves that the old Turkic societies carried out hunting activities to a great extent, in addition to animal husbandry, which was their main subsistence activity. In addition to being a subsistence activity for the old Turkic people, there are many historical records that it (hunting) also contributed to the old Turkic life in matters such as obtaining raw materials, providing some social benefits. Therefore, it is not surprising that the hunting activity, which was of such importance for the old Turkic people, also interacted with their belief systems. In addition to the interaction with the belief system, there are examples that suggest that various rituals related to hunting may have developed in the ancient Turkic life, perhaps even earlier. Despite the changes in the belief systems, living spaces and lifestyles of the old Turkic people in time, space and mentality, such beliefs and rituals have continued their existence, sometimes by changing, sometimes by preserving their existence.

* Bu makale Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları ABD'de hazırlanmakta olan "Eski Türkçede Avcılık Terimleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat/Türkiye, e-posta: tuncelriza@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4364-1513.

In this study, the written materials belonging to the old Turkic period were examined and the belief and ritual dimensions of hunting were tried to be revealed in the texts of this period.

Keywords: Old Turkic, hunting, belief-related, ritual.

Giriş

Avcılık, toplayıcılıkla birlikte insanoğlunun en eski geçimlik faaliyetlerindedir. Bu sebeple avcılık faaliyeti, çok eski dönemlerden beri, çeşitli teknolojik ve sosyal gelişmelerle karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmuş ve insanoğlu için önemini korumuştur. Bunun yanında avcılık, yalnızca bir geçimlik faaliyet olmamış; diğer pek çok hayat alanına da katkıda bulunmuştur (ticari meta kaynağı, giyim-kuşam malzemesi, alet kaynağı olma gibi). İnsanlık için bu kadar önemli olan avcılık faaliyetlerinin düzenlenmesi ve kontrol edilmesi gerekmiş ve bu sebeple avcılık faaliyetine çeşitli inanç ve ritüeller de eşlik etmiştir.

Güncel Türkçe Sözlük'te (2005) *av* kelimesi "1. Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi. 2. Bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması. 3. Bu yollarla yakalanan hayvan. 4. Tuzağa düşürülen, kendisinden yararlanan kişi" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, çeşitli yöntemlerle vahşi bir hayvanın yakalanma/öldürülme faaliyetine "av" denmektedir. *Ritüel* kelimesi "ayın; âdet hâline gelmiş" olarak, *inanç* kelimesi "Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; birine duyulan güven, inanma duygusu; inanılan şey, görüş, öğretisi; Tanrı'ya, bir dine inanma, akide, iman, itikat" olarak tanımlanmış olup çalışmada bu kelimenin en son tanımı göz önünde bulundurulacaktır.

Orta Asya bölgesinde bulunan eski Türk boylarının neredeyse hepsi konargöçer bir yaşam tarzına sahiptiler (Divitçioğlu, 2005, s. 191). Bu hayat tarzında hayvancılık en önemli geçimlik faaliyettir. Ancak hayvancılık faaliyetinin son derece kırılabilir ve değişken bir doğaya sahip olması sebebiyle, bazen bu faaliyeti desteklemek amacıyla bazen de temel geçim dayanağı olarak avcılık faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Divitçioğlu, 2005, s. 194). Hatta bu faaliyetin hayvancılığı destekleyen, neredeyse günlük bir faaliyet olduğu da düşünülebilir. Dolayısıyla avcılık, eski Türklerde sosyal hayatı düzenleyen önemli unsurlardan biri olmalıdır.

Eski Türklerde avcılık ve avcılıkla inanç arasındaki etkileşim açısından Roux'un 2005 yılında yayımlanan *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* adlı eseri, özellikle hayvanlara dair eski Türklerin inançları hakkında verdiği bilgiler ve eski Türklerden kalma yazılı belgeleri de değerlendirmelerinin bir parçası yapması açısından konuyla ilgili önemli bir çalışmadır.

Türk kültüründe avcılıkla ilgili Gürsoy Naskali ve Oytun Altun'un editörlüğünde 2008 yılında yayımlanan *Av ve Avcılık Kitabı* konuyla ilgili yapılan önemli bir diğer çalışmadır. Kitapta yer alan Şirin'in *Göktürk Yazıtlarında Av* (2008, s. 29-44) ve İlhan ve Şener'in *Dîvânü Lugat'it Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılık* (2008, s. 337-365) başlıklı çalışmaları eski Türklerde avcılık konusunda değerli bilgiler içermektedir. Yine aynı çalışma bünyesinde bulunan Polat'ın *Göçebe Türklerde Avcılık* (2008, s. 55-63) başlıklı yazısı da konargöçer Türklerde avcılığa dair verdiği bilgiler açısından ilgi çekicidir. Çalışmanın *Av ve İnançlar* başlığı altında bulunan Killi Yılmaz'ın *Sibirya Türklüğünde "Ayı" ile İlgili İnanışlar* (2008, s. 433-453) başlıklı yazısı, ayı avının ve kültürünün Sibirya Türkleri için sahip olduğu önemli yeri belirtmesi açısından dikkate değerdir.

Bayat'ın 2009 yılında *Acta Turcica* dergisinde yayımladığı "Sosyo-Ekonomik Bağlamı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş" adlı makalesi, konuyla ilgili yapılan bir

diğer ilgi çekici çalışmadır. Bu çalışmada Bayat, kolektif olarak gerçekleştirilen bozkır avıyla daha çok bireysel bir nitelik gösteren orman ve dağ bölgesinde gerçekleştirilen avlar arasında bir geçiş olduğunu belirtmiştir. Bayat'ın burada geçişten kastı, avın toplumun zihninde ve pratikte yaşadığı dönüşümdür. Bayat, orman ve dağ bölgelerindeki avın dini özelliklere sahip bir ekonomik faaliyet olduğunu, av faaliyetinin bozkır bölgesinde bir eğlence aracı ve savaş uygulaması olmaya dönüştüğünü düşünmüştür.

Genç'in 2015 yılında yayımlanan *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası* adlı çalışmasının "Avcılık ve Balıkçılık" adlı başlığında Karahanlı Dönemi Türk avcılığı hakkında kıymetli bilgiler yer almaktadır. Bu alt başlıkta DLT'de yer alan avla ilgili temel kavramlar, süreklilikleri, avda kullanılan yardımcı hayvanlar ve nasıl kullanıldıkları, avda kullanılan aletler ve avı yapılan hayvanlarla ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmada, öncelikle eski Türk dönemi olarak adlandırılan; runik, Uygur ve Arap harfli metinlerin bulunduğu dönemden kalan metinler taranmış, bu metinlerden avcılık bağlamında bulunanlar tespit edilmiştir. Elde edilen avcılık bağlamına sahip metinler inanç ve ritüel unsurları barındırıyorlarsa araştırma veritabanına dâhil edilmiştir. Bu veriler, eski Türklerden kaldığı düşünülen çeşitli unsurlarla (piktograf, anlatı, komşu halkların tarih kaynakları vs.) da desteklenerek eski Türk avcılığının inanç ve ritüel boyutlarına dair bilgiler barındıran Roux'un *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* adlı çalışması gibi çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Böylelikle eski Türk avcılığına dair inanç ve ritüel uygulamaları yeniden yapılandırılmaya ve anlaşılmasına çalışılmıştır.

1. Eski Türk Metinlerinde İnanç-Ritüel ve Avcılık Etkileşimi

1.1. Totem Hayvanı ve Avlanan Hayvanın Avcıya Ölümünden Sonra Hizmet Etmesi

Hemçik Irmağının Çırgakı bölgesinde bir kurganda bulunan (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 108) Yenisey yazıtlarından Hemçik-Çırgakı (Ye 41) yazıtında, adına yazıt dikilen kişinin bulunduğu topluma önemli ölçüde yarar sağladığı faaliyetlerden birinin avcılık olduğu, *abda geyik at<d>ım kanı ergey* "Avlarda vurduğum yaban hayvanları! Hani nerede (şimdi onlar)?" (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 109-110) ibaresinden anlaşılmaktadır. Bu ibarenin dile getirilişi, bir hayıflanmayı da ifade ediyor görünmektedir. Burada ifade edilen hayıflanmanın totemizmle ilgisi düşünülebilir. Özellikle vahşi hayvanların gücünü ya da koruyuculuğunu elde etme gibi inançlar totemizmle ilişkilendirilen inançlardır. Buna göre *geyik* avlamış olan avcı, bu hayvanın koruyuculuğunu hak ettiğini düşünmüş ancak ölüm karşısında bu koruyuculuğun işe yaramadığını ifade etmiş olabilir. Göçebelerin MÖ binli yıllara ait olduğu düşünülen bazı destanları ve diğer eserlerinde yer alan av sahnelerinde bulunan av hayvanlarının, kurban ya da ongun görünümüne sahip olduğunu belirten Esin, bu durumu "Ongun, kurban veya *totem* (ata sanılan ongun) mâhiyetindeki hayvanlar, her yerde aşağı-yukarı aynı cinsden, at, geyik, dağ keçisi, boğa, kaplan, kurt, su kuşu, yırtıcı kuş gibi motiflerdi. Bazen, belki göçebelerin dîni inançlarından dolayı, zoomorfik motifler, efsânevi bir vecheye bürünerek, hayâlî, muhtelit azâlî mahlûklar ortaya çıkıyordu" (1978, s. 5) şeklinde dile getirmiştir.

Totem kavramı genelde "ilişki kurulan tür" ve "bu türün grafiksel temsili" şeklinde tanımlanır. Grafiksel temsiller pratikte kullanılmayan yapay nesnelere olduğu için "kutsal"laşabilmişlerdir. Totem direk, işaret, arma ve çizim olabilir (Roux, 2005, s. 395-396). Bu somut nesnelere literatürde kabaca ongun denmektedir (Roux, 2005, s. 399). Moğolca bir terim olan, insan ve hayvanları temsil eden bu putları ifade eden ongon yerine Türk boyları, töz kelimesini kullanmışlardır (Zelenin, 1952, s. 13). Ongun kültü Banzarov'a göre ata kültürünün bir devamıdır ve ilk atalara tapınmaya dayanmaktadır.

Daha sonra saygı duyulan ölümlerin hepsi koruyucu ruh olarak düşünölmüş ve ongunlar çoğalmıştır (1891, s.30-33). İnsan, kuş ve çeşitli hayvan şeklinde yapılan/düşünölen ongunlar aynı zamanda belli ruhları da temsil etmektedir (İnan, 1934, s. 278-279). Öte yandan hayvanların kendileri somut oldukları için kutsal olarak değerdendirilmezler (Roux, 2005, s. 396). Bunun yerine ona saygı duyulur (Roux, 2005, s. 395). Dolayısıyla bazen totem sayılan ve ongunlaşan hayvanların avlandığı da gözlemlenebilir.

Ölen kişinin varlıkları arasında av için kullandığı atların (*abga ben er altı yüz tamk<a> at*) ve avladığı hayvanların (*gëyik*) da sayılması, üzerine düşünölməsi gereken bir durumdur. Roux, eski Türklerin maden, hayvan ve bitki topluluklarının da insanlar gibi organize olduklarını belirtmiştir. Buradan hareketle, savaşta alt edilen düşmanın ölümden sonra kendisini öldüren savaşçıya hizmet etmesi gibi, avlanan hayvanın da avcısına hizmet edeceği inancından bahsetmiştir (2005, s. 101-102). Burada ölen kişinin ava gittiği atlardan ve avladığı hayvandan bahsedilmesinin altında böyle bir inanç yatıyor olmalıdır.

... 4. aşnukı atlarım eşintim abga ben er altı yüz tamk<a> at 5. say t1eg sarig altunum ik gerçin eg[ri tev]em ağı yüder tanyım

“Önceki atlarımı koşturdum. Ava (giderken) bindiğim altı yüz damgalı atım, 5. Çakıl taşı kadar çok sarı altınlarım, semiz ve koyu doru (renkli) tek hörgüçlü develerim, ipekli kumaşlar taşıyan taylarım.” (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 109-110).

7. başça barım yaşça y2ıl2kı esizim e avda gëyik at<d>ım kan2<i> ergey

“Çok sayıda varlığım, (olgunluğa erişmiş) at sürülerim! Avlarda vurduğum yaban hayvanları! Hani nerede (şimdi onlar)?” (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 109-110).

Tepsey VIII (Ye 123) yazıtında, *az* ve *irbis*'e seslenilmesinin ardında da yukarıdakine benzer bir sebebin yattığı düşünölebilir. Böylelikle ölen kişiye totem olan, belki de bunun zıttı olarak avlanan bazı hayvanlara (iyelerine/ilk atalarına) seslenilerek ölümden sonra bu hayvanlardan yardım bekleniyor olabilir.

g? ay külüg az a irbis e

“(Adım) Ay Külüg. Kakım ve Sibiryaya panteri” (Yıldırım, Aydın ve Alimov, 2013, s. 215).

Roux kendinden önce yapılan çalışmalardan da faydalanarak totemciliğin bir toplumda olup olmadığını anlamak için gerekli bazı koşulları sıralamıştır. Bu koşullardan hareketle, totem sayılan hayvanlara dair bazı özellikler kendini göstermektedir. Buna göre bir hayvanın bir topluluk için ata sayılması, o hayvanın totem sayıldığına işaret etmemektedir. Totemler, toplum tarafından kendine tapınılan bir varlık değildir. Totem ve kurban ilişkisine dair kesin bir kanı yoktur. Roux; totemi, ilk olarak “ilişki kurulan tür” ve ikinci olarak “hayvanın kendisinden daha fazla saygı” gören, “kutsal” olarak algılanan ve ilişki kurulan hayvanın “grafiksel bir temsili” olan şey şeklinde tanımlamıştır. Totemcilik boy ve bu boyun akrabası olarak düşündüğü hayvanın “belli bir bölgede yerleşmiş olma”sını gerektirmektedir. Yani bu ikisinin ortak olarak buldukları bir yer, totemcilik için önemlidir. Totem inancı “türün, “zor bir anda ya da insan müttefiklerinin zenginliğinin ve yaşamının bağlı olduğu nesne olarak koruyuculuğuna gereksinim duyulduğu bir anda ebedi koruyucu olarak” müdahale etmesini öngörür” (2005, s. 394-397). Freud; totemizmin çekirdeğini, yazının primitif tekniği olarak görmüştür (2001, s. 128). Freud'a göre doğası gereği totem, kolaylıkla çizilen bir piktografıdır. Ama vahşiler hayvanın adını oyarak onunla akrabalık fikri oluşturmaya devam ettiler. Yani hayvanın resmini kazımak, onun totem olarak algılandığına işaret etmektedir. Freud, totemizmin çekirdeğini oluşturan iki tabu yasağından birinin, totemin öldürölmemesi olduğunu da ifade etmiştir (2001, s. 153).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, eski Türklerin yazılı belgelerinde yer alan totem hayvanları ve bu hayvanlara dair av algısı konusunda aşağıdaki örneklerden hareketle çeşitli bilgiler edinilebilir.

Konstantinov ve diğerlerinin işaret ettiği epik anlatılar, görsel kaynaklar (kaya resimleri) ve yazılı metinlerin benzer bir şekilde işaret ettiği üzere ideal insan tipini yansıtmaktadır (2016, s. 15). Ancak burada yalnızca ideal insan tipinin bir yansıması görünmemektedir. Burada Freud'un belirttiği üzere, çizilen piktografların totem olabileceği gibi, epik anlatılarda yer alan ve yazılı metinlerde, özellikle mezar yazıları olan metinlerde bahsedilen, totem olarak nitelendirilebilecek hayvanların da bir yansıması görülebilir. Begre (Biy-Hem) Irmağı bölgesinde bulunan Yenisey yazıtlarından Begre (Ye 11) yazıtında hem öldürülen hem öldürülmeyen hayvanların özellikle ifade edildiği, ilgi çekici bir örnek bulunmaktadır (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 44). User, özellikle öldürülmediği belirtilen *bars* ve *kökmek*'i töz olarak nitelendirmiş; mezar yazısının yazıldığı toplumda, bu hayvanların bu sebeple avlanmadığını belirtmiştir (2008, s. 36). *Böri*'nin öldürüldüğünün yazılmasını ise bu hayvanın başka bir boyun tözü olmasına bağlamıştır. Bu görüş, Roux'un bahsettiği öldürülen hayvanın, tıpkı öldürülen düşman gibi, kendini öldüren kimseye ölümden sonra hizmet etmesi inancıyla desteklenir görünmektedir (2005, s. 101-102). Dolayısıyla, Yenisey bölgesi yazıtlarından 6. Uybat (Ye 98) ve Moğolistan bölgesi yazıtlarından 1. Del Uul yazıtlarında öldürüldüğünden bahsedilen hayvanların hepsinin ya da bazılarının, ölen kişi ve ölen kişinin boyu tarafından totem olarak algılandığı düşünülebilir.

Begre (Ye 11)

10. *Yeti böri öldürdüm e barsıg kökmekig ölürmedim e*

“yedi kurt öldürdüm, pars ve Sibiryaya panteri öldürmedim.” (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 45-46).

6. Uybat (Ye 98)

<...> *ölürtüm kök böri kar<a> as buğu ölürtüm*

“<...> öldürdüm. Bozkurt, kara kakım (ve) Sibiryaya panteri? öldürdüm” (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 188).

1. Del Uul

1. *t(e)ñri k(a)n(t)m : ig(i)t(t)ük(i)n : buñ(u)m yok :*

2. *(e)lig (e)r b1(?)içwö(n2?) : t2wö1wk : çy1 (a)lpın : (a)ltm(t)ş : kul(a)n öl(ü)rtim : (a)ltı t(e)be öl(ü)rt(ü)m : y(e)g(i)rmi bör[i] öl(ü)rt(ü)m* (Şirin, 2016, s. 658).

“Kutsal (yüce) kağanım himaye ettiği için (kağanımın himaye etmesinden dolayı) sıkıntım yok (Şirin, 2016, s. 144).

Elli kişi ... Alp ile altmış yaban eşeği öldürdüm. Altı deve öldürdüm. Yirmi kurt öldürdüm”.

U IV 34, 57' de kağanın askerleriyle *altun önglüg körgeli körtle sıgun* “altın renkli, çok güzel bir maral”ı avlamasının ardında, Roux'un, eski Türklerin, hayvan dünyasıyla insan dünyasının aynı şekilde örgütlendiğine dair bir düşünceye sahip oldukları fikri yatmaktadır. Dolayısıyla burada, özellikle avlanmak istenen *altun önglüg körgeli körtle sıgun* “altın renkli, çok güzel bir maral”ın, âdeta maralların lideri mahiyetinde görüldüğü ve tıpkı bir düşman önderinin öldürülerek ölümden sonra onun hizmetinin garanti altına alınması gibi bir fikir söz konusu olmalıdır. Ancak bu metnin tercüme bir eser olması ve

alındığı kültürün kendi özellikleri sebebiyle farklı bir alt yapının buradaki anlatımda yer alıyor olma ihtimali de akılda bulundurulmalıdır.

U IV 34, 57

53 ... bir oğurda ol dntipali ilig alp qatağ awçı erenleri alp-a-ğut-ları birle arığ simekte awqa atlanıp bardı. Ülügsüz sansız keyiklerig awlap ölürdi. Adın bir arığda altun önglüg körgeli körtle sıgun bar erdi. Yılqı yüz-in arz-ı-lar teg amrılmış köngülüğ tüz-ün yavaş. Alqu sıgun-larda keyikler-de adruqraq biş yüz sıgun-lar-ning yırçısı iligi begi erdi. Ötrü ol dntipali ilig alqu alpağutu birle keyik awlap yortup anıng arasında ol biş yüz sıgun-larını körüp //p awlap altı tegirmi-leyü t/... (Gabain, 1931, s. 34)

“Bir zamanlar kral Dantipāla, cesur, güçlü avcıları ve kahramanlarıyla avlanmak için ormana gitti. Sayısız geyik öldürmüştü. Başka bir ormanda altın rengi bir maral vardı, çok güzel görünüyordu; bir hayvan gibi bir görünüme sahipti, (ama) aynı derecede barışçıl bir yapıya sahipti, asil ve yumuşaktı; Tüm marallardan ve geyiklerden daha mükemmel, beş yüz maralın lideri ve kralı. O kral Dantipaala ve tüm kahramanları peşinden koşarken, o beş yüz maralı gördüler...” (Gabain, 1931, s. 35).

1.2. Erginlenme Ritüeli Olarak Av

Tarduş boyunun Bilge Kağan dönemindeki beyi Kül İç Çor için dikilen Moğolistan bölgesi eski Türk yazıtlarından olan Kül İç Çor yazıtında, adına yazıt dikilen kişi olan Kül İç Çor’un toplumu için gerçekleştirdiği başarılarından ve hayatının önemli anlarından bahsedilmiştir. Bu başarı ve önemli anlardan birisi de yedi yaşında *yegir* “ceylan” (Tekin, 2003, s. 226) ve dokuz yaşında *(a)z(i)gl(i)g : toŋ(u)z* “vahşi domuz” avlamasıdır. Yazıtta avlama faaliyetini ifade eden eylem, bir düşmanı savaşta alt etmek için de kullanılan *ölür-“öldürmek”* eylemidir. İnsan ve hayvan topluluklarının paralel algılandığına dair bilgiye yukarıda değinilmişti. Yaşadıkları kültür içerisinde savaş zamanlarında düşman öldürmenin ve barış zamanlarında hayvan avlamanın âdeta yüceltildiği, pek çok tarihi vesikayla ve eski Türklerin bizzat kendilerinin yazdıkları eserlerle kayıtlanmıştır. Eski Türk kültürüne göre kişi yetişkinliğe eriştiğinin, dolayısıyla yetişkinlik avantajlarından faydalanabileceğinin bir göstergesi olarak, topluma yararlı olabileceğini göstermelidir. *Er at* alma geleneği olarak bahsedilen bu geleneğe göre, kişi yetişkinliğe geçişin önemli bir göstergesi olarak başarılı bir av gerçekleştirmelidir. Başarılı av, toplumun uyumlu bir parçası olmayı, silah kullanma becerisini ve can alma kabiliyetini gerçekleştirme demektir. Dolayısıyla başarılı avlanabilen kişi, toplumda kendini kanıtlamış olur ve eski kimliğinden sıyrılarak yeni bir ad, *er at* (yetişkinlik adı) alır. User’in, üzerinde durulan av faaliyetinin eski Türklerin *er at* alma âdetiyle ilgili olduğu düşüncesi desteklenmelidir (2008, s. 36-37). Kül İç Çor’un bu av faaliyetini gerçekleştirdiği yaşın, yazıtta özellikle belirtilmesinin de bu görüşü destekler nitelikte olduğu fikrindeyiz. Belki de örtük olarak oldukça genç olan bu yaşta bu başarıyı göstermiş olan Kül İç Çor’un övülmesi de söz konusudur.

18. [kü]l (i)ç çor : y(e)ti y(a)şırna : y2g2r2 : öl(ü)rti : tok(u)z : [y(a)]sı[ŋa] : (a)z(i)gl(i)g : toŋ(u)z : öl(ü)rti : (Şirin, 2016, s. 647).

“Kül İç Çor yedi yaşında ceylan öldürdü, dokuz yaşında yabani domuz öldürdü”.

1.3. Avda Kan Akıtmama ve Avın Sorumluluğu Meselesi

Yenisey bölgesi eski Türk yazıtlarından El-Bajı’da (Ye 68), ayının el ile tutulduğuna dair bilgi bulunmaktadır. Bahsi geçen yazıtta bulunan *tagdaki kara adığıg eligin tut[dum]* ibaresi “Dağdaki kara ayıların ellisini yakaladım” (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 153, 154) şeklinde günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Biz buradaki ibarede yer

alan *adıg* "ayı" kelimesinin üzerine *+ıg* akuzatif (yükleme hali) ekinin, *elig* "el" kelimesine de *+n* vasıta hali ekinin geldiğini düşünmekteyiz. Bu açıklama bizce *tut-* eylemiyle de uyumludur. Dolayısıyla, bizce bu cümle "Dağdaki kara ayıyı el ile tuttum" şeklinde anlamlandırılabilir. Ayının tutularak yakalanması, av faaliyetinde bir tuzak kullanıldığının ya da avcı tarafından bir şekilde tutularak yakalandığının bir ifadesi olmalıdır. Ayının bu şekilde yakalanmasının, adına yazıt dikilen kişiye prestij kattığı da düşünülebilir. Bu görüşü, metnin tamamı ve bu tarz metinlerin yazılış amacı desteklemektedir. Roux, eski Türk ve Moğol geleneğinde özellikle kurban özelliği atfedilen ya da toplum tarafından saygı duyulan hayvanların kanının akıtılmadığına değinmiştir (1994, s. 181). Ayının elle yakalanmasının ardındaki sebep bu olmalıdır.

18. *tagdaki kara adığıg eligin tut[dum]* (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 153).

"Dağdaki kara ayıyı elle tuttum".

Roux, yukarıdaki duruma benzer bir örneğin, hanın avını bizzat eliyle yakaladığının belirtildiği IB 63'te yer adlığını belirtir. Aynı durumun, bir av ve kır gezisinin tasvir edildiği, tilkilerin üzerine köpeklerin salındığının, taş atarak yaban domuzunun kovalandığının belirtildiği DLT 435'te bulunduğunu ifade etmiştir (1994, s. 181).

IB 63

Kanlık süsi abka ünmiş. Sağır içre elik kiyik kirmiş. Eligin tutmuş. Kara kamağ süsi ögirer tir.

Anca bilişler: Edgü ol (Tekin, 2013, s. 26).

"Hanın ordusu ava çıkmış. Avlak içine bir erkek karaca girmiş. (Onu) elleri ile tutmuşlar. (Hanın) bütün sıradan askerleri seviniyor, der.

Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir" (Tekin, 2013, s. 33).

DLT 435

çağrı birip kuşlatu

taygan ıdıp tışlatu

tilkü toñuz taşlatu

erdem bile öglelim

"Av ve kır gezisini niteleyerek diyor ki: Çakırdoğan kuşunu gençlere veririz; avlanırlar. Tazıları; ceylan, domuz ve tilkileri dişlesin diye alırız. Ona (tazıya) yardımcı olmak için onları taşlarız. Güzel işlerle de övünürüz" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 340).

Benzer bir mantıkla, KB 5375'te av faaliyeti için *tut-* eyleminin kullanılması da bu şekilde açıklanabilir.

KB 5375

qulan ya tağı tut tağı kök teke

tutup keldürürler saña ay böke (Arat, 2007, s. 534).

"İster yaban eşiği veya tağı, ister boz geyik olsun, ey pehlivan, bunları, yakalayıp, sana getirirler" (Arat, 1998, s. 386).

Eski Uygur dönemine ait runik harflerle yazılmış bir fal kitabı olan IB 63'te, ordusuyla birlikte gerçekleştirdiği avda, kağanın *elik kiyik*'i "erkek karaca" tuttuğunun

özellikle belirtilmesi, Roux'a göre kan akıtmama ilkesinin yanı sıra, ilk av sorumluluğunun kağanın üzerine yüklenmesiyle de ilgilidir. Bu çabanın altında av hayvanlarının iyelerinin kızdırılmamasına dair bir inanç yatmaktadır (1994, s. 181-182). Roux'un bu görüşünü, Altay halklarının, hayvanların da insanlar gibi örgütlendiği ve tıpkı insanların kendi boylarından birini öldüren boydan öç almak istemesi gibi, hayvanların da kendilerini öldüren insanlardan öç alacağına dair inancına dayandırmaktadır (2005, s. 92-98). Dolayısıyla Roux'a göre çeşitli vesilelerle topluluk hâlinde avlanma gereği duyan boylar, kendi boyları adına bu avın sorumluluğunu alacak birine ihtiyaç duymaktadırlar (2005, s. 103). Roux, bu sorumluluğu alması gereken kişinin, o boyu yöneten kişi olduğunu şu şekilde açıklamaktadır: “monarşinin yararlarından biri de budur, birey ve halk kendisini yönetenin arkasında silinir. Ona büyük bir yetki bırakırlar, ama böylece büyük bir sorumluluk da yüklerler” (Roux, 2005, s. 110).

IB 63

Kanlık süsi abka ünmiş. Sagır içre elik kiyik kirmiş. Eligin tutmuş. Kara kamağ süsi ögirer tir.

Anca bilinler: Edgü ol (Tekin, 2013, s. 26).

“Hanın ordusu ava çıkmış. Avlak içine bir erkek karaca girmiş. (Onu) elleri ile tutmuşlar. (Hanın) bütün sıradan askerleri seviniyor, der.

Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir” (Tekin, 2013, s. 33).

Eski Türk toplumunda grup hâlinde ava çıkılmış olabileceğine ve bu avlarda beylerin önemli rol oynamış olabileceğine (belki de av başlatıcısı olarak) dair destekleyici bazı ibareler de söz konusudur:

DLT 53

beg awka çıktı

“Bey avlanmaya çıktı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 38).

DLT 146

beg aw awla.dı

“bey av avladı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 127).

DLT 15/8

bēg ku.şla.dı

“bey kuş avladı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 8).

DLT 111’de *tuzak* kelimesi datif (yönelme) eki alarak *ilin-* eylemine bağlanmış durumdadır. Burada dönüşlü bir eylem olan *ilin-*’in ve özne olarak yakalanan hayvanın (*keyik* “av”) tercih edilerek kullanılması, tuzak söz konusu olduğunda rastlanan bir durumdur. Bu kullanım, Mason’un “tuzak” kavramını, “tuzak hayvanların kendilerini hapsedmeleri, yakalatmaları ya da öldürmeleri amacına yarayan bir icattır” şeklinde tanımlamasına uygun görünmektedir (1900, s. 657). Pasif avcılık yöntemlerine dair bu türde bir algılamada, avı yapılan hayvanların av faaliyetine katkı sağladıkları düşüncesi yatıyor olmalıdır. Roux bu ihtimali, “av hayvanının ancak kendisi ölmek isteyince avlanabildiği inancı”ndan bahsederek destekler görünmektedir (2005, s. 98). Böylelikle av hayvanı, avın sorumluluğunu kendini avlatarak almış ve avcıyı av iyelerinin gazabından korumuş olur.

DLT 111

(ilin-) keyik tuzakka ilindi

“av tuzağa takıldı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 100).

Yukarıdakine benzer bir sebeple, DLT 601’de *tör* “tuzak, ağ” kelimesinin kullanıldığı düşünülebilir.

DLT 601

kuş törka meş için ulnu.r

“kuş, içindeki yem için tuzağa takılır. Bu, rızık ararken birinin sevmediği bir duruma düşmesi hâlinde söylenir” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 493).

Tehtiin Gol I yazıtındaki eylemin dönüşlülük ekiyle kullanımının ve avlanan hayvanın özne olarak yer almasının sebebi de yukarıda bahsedilen durum olmalıdır:

irb(i)ç er(i)p s(a)nç(t)ntı

“Kar leoparı büyüyüp (yetişip) mızraklandı (avlandı) / kar leoparı yakalandı (avlandı) ve mızraklandı” (Battulga vd., 2006, s. 7; Şirin, 2016, s. 660).

1.4. Cenaze Merasiminin Bir Parçası Olarak Av

Yenisey bölgesi yazıtlarından Bay-bulun I’de, adına yazıt dikilen kişinin akrabalarının, “yoğ” adı verilen cenaze töreninin bir parçası olarak av faaliyetine de yer verdiği bilgisi bulunmaktadır. Galata, Gök Tanrı’ya ve ölen kişilere geyik ve yaban hayvanı avlayarak kurban etme ve bu kurbanların cenaze töreni sırasında katılımcılar tarafından yenme uygulamasından bahsetmektedir. Galata’ya göre Köktürk dönemine ve MÖ binli yıllara ait, Orta Asya bölgesindeki mezar yazılarında ve tasvirlerde bulunan ve bahsi geçen hayvanlar kurban niteliğindedir (2020, s. 40).

Çin’deki Chouların (MÖ 1059-249) hükümdarlarıyla geyik avına çıktığını ve bu avın atalara kurban olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Av olarak geyiğin seçilmesinin sebebi, bu hayvanın kutsal kabul edilen bir dağın otuyla beslenmesi ve böylece ölümsüzlüğe erişmesi olarak düşünülmektedir. Esin, Granet’ten (1959) aktararak avı yapılan hayvanın, avcının ongunu olduğunu yazmıştır. Buradan hareketle avı gerçekleştirilen hayvanın ruhunun avcıya geçtiği yargısına varmıştır (Esin, 1978, s. 39).

Bay-bulun I

Kadaşım erin erleyü yogladır<ız> ...

“akraba(lar)ım erleriyle avlanıp, yoğ töreni yaptınız, ...” (Yıldırım ve diğerleri, 2013, s. 112-113).

Av faaliyetinin cenaze töreninin bir parçası olarak gerçekleştirilebildiğine yönelik, dolaylı bir diğer kanıt da Khutuk-ula yazıtında yer alan geyik çizimi ve üzerinde bulunan *yagıç* “kurban, adak” ibaresidir (Tryjarski ve Hamilton, 1975, s. 178-182). Khutuk-ula yazıtındaki bu durum, eski Türklerin sosyo-ekonomik bağlamı, ritüelistik özellikler gösteren avcılık faaliyetlerinin, bozkır bölgesinde henüz unutulmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Bayat, 2009, s. 4-5).

Khutuk-ula

Khutuk-ula taş yazıtından hareketle yapılacak çıkarımdan, Köktürklerin cenaze töreni sırasında geyik de kurban ettikleri düşünülebilir (Hamilton ve Tryjarski, 1975, s. 171-182).

1.5. Budist Öğreti Gereği Öldürmeme/Avlamama Öğüdü

Budist öğreti gereği canlıları öldürmek büyük bir günahdır. Dolayısıyla bu inanca bağlı olarak eski Türk boyları, avcılara da iyi gözle bakmamışlar ve hayvan avlamayı eleştirmişlerdir:

İKP

I. ... emeri tınlığ-larığ quşçı keyikçi balıqçı awçı tor-çı tuzaqçı II. bulup ayıg qılınç qılur .. tınlığ-larağ ölürür

“... sayısız canlıları bulan kuşçular, geyik avcıları, balıkçılar, avcılar, ağ ile kuş tutanlar, tuzakla kuş tutanlar, onları bulup kötü işler yapıyor, canlıları öldürüyorlar.” (Hamilton, 2015, s. 11).

Turfanda bulunan Maniheist Uygurlara ait *Üç Prens Hikâyesi*'ne ait bir fragmanın 2. sayfanın arka yüzü 75-80. satırlarda:

ZDMG 139/2

yme üçünç tigin [inçe] tidi .. bir tün bu tağda [ ] inçe saqınt(ı)m m(e)ning ü[çün] ne b(e)lgürgey kim tek ke[yik] keyikleyür men q(a)ltı em[geklık] kişilerçe .. tünle [ ] (Shimin ve diğerleri, 1989, s. 336-337).

“Ve üçüncü prens [şunu] dedi: Bir gece bu dağda [ ] şunu düşündüm: “Acı çeken insanlar gibi vahşi hayvanları avladığım için benim için ne olacak (belirecek)? Geceleyin” (Shimin ve diğerleri, 1989, s. 339).

Burkancı metinlerden Maytr. 75/5'te:

kiçig tamularda toğmuş erürl(er) kim yime ol örtlüg yalınluğ torlar içinte yörgermiş emgeklık tınlıqlar erserler .. olar öñre ajunta ançı mañçı keyikçi ertiler .. sansız tümen keyik- -lerig ölürdiler ertiler .. ol tiltağın anta ölüp tamuda toğdular .. tamudın qurtulup amtı bu örtlüg torların yörgermiş etözlüg kiçig tamularda toğmuş erürler munta toğup sıgun muyğaq başlıg imğa teke adğıraaq suqaq başlıg tamuğluğ tınlıqlar kelip üç adrı sünjün olarnı oqsuz teginçsiz öz qonuqra sançarlar tartarlar emgeklerte auu tiser arıçı muñ tise... (Tekin, 1976, s. 140-141).

“küçük cehennemlerde doğmuşlardır. Ve bu alevli ağlar içinde sarılmış, ızdıraplı yaratıklara gelince, bunlar evvelki âlemde (ajun=skr. gati) avcı idiler. Sayısız geyikleri öldürmüşler idi. Bu sebepten orada olup cehennemde doğdular. Cehennemden kurtulup şimdi bu alevli ağlarda çevrilmiş, (herhangi bir) vücutları (olduğu hâlde) küçük cehennemlerde doğmuşlardır. Burada doğduktan sonra geyik başlı, dağ keçisi, teke, erkek geyik, beyaz geyik başlı (olan) cehennemlik yaratıklar gelip üç cevherli mızrakları ile (=skr. trişūla) bunları gelişi güzel kendi yakınındaki komşusuna vururlar, çekerler. ızdırapları yüzünden “vayy” deseler...” (Tekin, 1976, s. 248).

1.6. Bir Bayram/Eğlencenin (Eski Bir Bahar Ayini Kalıntısı) Parçası Olarak Av

DLT 136'da av faaliyeti, toplayıcılık faaliyetiyle birlikte, bir kır eğlencesinin (*bağram*) parçası olarak yer almaktadır. Avcılığın ve toplayıcılığın eşlik ettiği bu tür bir bahar kutlaması, bu faaliyetin oldukça eskilere uzandığı izlenimini uyandırmaktadır. Dolayısıyla bireyler arasında bağları kuvvetlendiren ve bir kutlama niteliği gösteren bu eğlence, avcılığın eski bir bahar kutlamasına eşlik eden bir ritüel olma ihtimalini düşündürmektedir.

DLT 136

yigitlerig işletü

yıga.ç yemiş ırgatu

kula.n keyik awlatu

bağram kılıp awnalım

“Kır eğlencesini tasvir ederek diyor ki: Delikanlıları ağaç ve meyve sallamakta kullanırız. Geyik vb. yaban hayvanlarını avlamalarını emrederiz. Böylece günlerce eğlenerek avunuruz” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 118).

1.7. İslam İnancına Göre Helal Av

İslam inancına göre yiyeceklerin helal-haram olma durumları oldukça önemlidir. Avcılığın helal olduğu durumlar, eski Türkçe dönemine ait Kur'an tercümelerinde şu şekilde yazılmıştır:

TİEM 73 79r/9

helâl qılındı silerke silerke tilsiz yılqılar (9) meger ol kim uqılır siler üze helâl qılmağalı awnı siler iħrām tutmuş erken. ... qaçan helâlqa çıqsa siler ötrü awlañlar (Kök, 2004, 74).

“İhram tutmuşken avı helal kılmadığı sizler tarafından anlaşıldığı takdirde size dilsiz hayvanlar helal kılındı”.

TİEM 73 80r/1

... ayğıl helâl qılındı silerke arığlar ol kim (6) öğretse siler awlağlılardın eterçiler öğretü siler anlarqa anıñdın kim öğret(t)i silerke tañrı (7) yeñler anıñdın kim yemedip yığıp tut(t)ılar siler üze yađ qılıñlar tañrı atını anıñ üze. (8) (Kök, 2004, s. 75)

“De ki: “Allah’ın size öğrettiğini onlara, avcı hayvanlara, öğreten avcılarının avlattığı temiz (nimetler), size helal kılındı. Sizin için yemeyip yığıp tuttuklarından yiyin. Onun üzerine Allah adını anın”.

TİEM 73 91v/8

ay anlar kim kertgündiler snağay oq silerni tañrı nerse birle (9) awdın tegse anar eligleriñiz süñüleriñiz belgürtür ağrar tañrı kim qorqar örtüglüg birle. [92r/1] kim teñde keçse anda keğin anar ol ağırtığlı qın (Kök, 2004, s. 86).

“Ey iman edenler! Tanrı sizi avdan eliniz ve süngülerinizin meydana getirdiği (size düşen) payla sınavacaktır. Tanrı gizlice korkanı ayırır. Biri haddini aşarsa (ona) elem verici ceza”.

TİEM 73 92r/1

ay anlar kim kertgündiler öldürmeñler (2) awnı siler iħrām tutar erken. kim öldürse anı silerdin uğrayu anıñ yanutu öldürmiş meñizlig... (Kök, 2004, s. 86).

“Ey iman edenler! İhram tutarken avı öldürmeyin. Sizden onu kasten öldürenler onun hükmünü öldürmüş gibi ...”.

TİEM 73 92r/1

helâl qılındı silerke teñiz awı anıñ aşı erinç ol silerke yoruğlılarqa. (7) ħarām qılındı silerke yazı awı tutaşı siler iħrām tutar erken (Kök, 2004, s. 86).

“Deniz avı sizlere helal kılındı, o sizlere ve yolculara yiyecektir. Sizlere yazı (kara) avı ihram tutmaya devam ederken haram kılındı”.

RKT 27/18a2=5:4

Helâl qılındı sizke arığlar, ol kim öğrettiñiz awlağlı it quşlardın üterçiler... (Ata, 2004, s. 236).

“Size temiz (nimetler) helal kılındı. Avlayan köpek ve kuşlardan avcılar...”.

1.8. Hayvan Donuna Girme

Yenisey bölgesi eski Türk yazıtlarından Altın-Köl I'de, adına yazıt dikilen kişi, saldırganlık yönüyle parsa benzetilmiştir. Ölen kişinin parsla özdeşleştirilmesinin ardında ise parsin doğada saldırgan özellikleriyle gözlenmiş olması yatmaktadır. Yırtıcılık ve saldırganlık özellikleriyle insanların dikkatini çektiği; onlarda saygı ve korku uyandırmış olan bu hayvana bazı kutsallıklar atfedildiği düşünülebilir. Dolayısıyla bu tarz bir cümleye rastlanmasının ardında totem ve töz inancının izleri aranmalıdır.

Altın-Köl I

Yerdeki bars tegim e erdemliğim e bökm[edim] (yeryüzündeki parsa (gibi) saldırışım (ve) kahramanlığıma doymadım) (Yıldırım vd., 2013. s. 83).

KB 2311'de, ordu komutanının vasıflarından bahsedilirken benzetildiği hayvanlar, Roux'a göre Türk boylarının simgesidir (1994, s. 176). Dolayısıyla ordularına hükmetmesi beklenen komutanın, bahsi geçen boyların simge hayvanlarının (totem) gücüne sahip olacağı düşüncesi söz konusu olmalıdır.

KB 2311

Toñuz teg titimlig böri teg küçi

ağığlayu azđır qutuz teg öçi (Arat, 2007, s. 245).

"O domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli, ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalıdır" (Arat, 1998, s. 172).

Sonuç

Çalışmada eski Türklerin hayatlarında son derece önemli bir yeri olan avcılık faaliyetinin inanç ve ritüel boyutları, eski Türklerden kalma eserlerden hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için eski Türklerin inançlarına dair literatürden, avcılıkla ilgili görülen bazı bilgilerle eski Türklerden kalma eserlerdeki avcılıkla ilgili kaynaklar eşleştirilmeye çalışılmıştır. Buna göre eski Türklerin avcılığının inanç ve ritüelistik boyutlarına dair şu çıkarımlar yapılabilir:

Eski Türk mezar taşlarından bazılarında, totem olarak da nitelendirilebilecek bazı av hayvanlarına seslenme ya da bu av hayvanlarından hayıflanarak bahsedildiği durumlar mevcuttur. Bu türde bir seslenme ya da hayıflanma ifadelerinin arka planında; eski Türklerin, hayvanların da insanlara benzer bir şekilde organize olduğu düşüncesi yatıyor olmalıdır. Bu düşüncenin doğal bir sonucu olarak öldürülen düşmanın, kendini öldüren savaşçıya ölümden sonra hizmet edeceği inancına benzer bir şekilde; avlanan hayvanın da (belki düşman boyun totem hayvanı ya da bilakis ölen kişinin saygı duyduğu bir hayvan) ölümden sonra kendini avlayan avcıya hizmet edeceği fikri eski Türkler için söz konusu olabilir. Bu gibi seslenme ve hayıflanma ifadeleri de bu inancın bir yansıması şeklinde düşünülebilir.

Eski Türklere ait bazı mezar taşlarında, öldürülen -ve nadiren de olsa- öldürülmeyen hayvanlara, bazen sayıları da belirtilerek yer verilmiştir. Bu durumda, yukarıda bahsedilen öldürülen hayvanın avcıya ölümden sonra hizmet edeceği fikrinden hareketle, öldürülen hayvanların farklı boyların (belki de rakip boylar) totemleri olduğu düşünülebilir. Avlanmadığı özellikle belirtilen hayvanların ise avcının bulunduğu boyun totemi olduğu düşünülmektedir.

Eski Türk geleneğine göre kişi bulunduğu topluma fayda sağlayacak bir hâle gelince, yani yetişkin olunca yeni bir ad almaktadır. Bu yeni ad almaya, çeşitli törenlerin eşlik ettiği söylenebilir. Bu törenlerden biri, yetişkinliğe geçtiği düşünülen bireyin adına

(özellikle soylu ise) düzenlenen, onun da katıldığı bir av faaliyetidir. Dolayısıyla avcılık faaliyetine, eski Türklerde erginlenme töreninin bir ritüeli olarak da rastlanmaktadır. Eski Türk yazıtlarında bulunan bu ritüele dair kanıtlara, çalışmada yer verilmiştir.

Kanın kutsal sayıldığı, av iyelerinin öfkesinin avcıya ve avcının yaşadığı topluma zarar vereceği inancına sahip olan eski Türkler; bu durumların yaşanmaması için çeşitli önlemler almışlardır. Bunlardan ilki, av hayvanının kanunun akıtılmaması prensibidir. Bir diğeri, özellikle boyun ya da boylar birliğinin liderinin de bulunduğu süre avlarında av faaliyetine liderin başlaması uygulamasıdır. Böylelikle lider, boyu adına bu öfkeyi ve azap ihtimalini göğüsleyerek önemli bir sorumluluk almış olur. Bir diğeri önlem de av faaliyetinde, özellikle de tuzak avlarında, avlanan hayvanların kendi iradeleriyle yakalandığının düşünülmesidir. Bunun için özellikle tuzağa yakalanmayı ifade eden yardımcı eylemler; avlanan hayvanı odağa alacak biçimde üzerlerine dönüşlülük eki alarak kullanılmıştır. Ancak bu duruma av hayvanının tuzağı harekete geçiren enerjiyi ortaya çıkaran fail olması da sebep olmuş olabilir.

Eski Türklerde cenaze merasiminin bir parçası olarak av ritüeline de yer verilmiştir. Bu durum bir yazılı kaynaktan ve üzerinde "kurban" anlamına gelen *yagış* kelimesi ile geyik resminin bulunduğu bir kaya resmi vasıtasıyla kanıtlanmıştır.

Eski Türklerin belli bir kısmı, Budist öğretiye inanmışlardır. Budist inancın her türlü avcılık faaliyetine bakış açısı, bu inanç canlıların öldürülmemesini öğütlediği için, Budist eski Türklerle ait metinlerde de avcılık kınanmıştır.

Eski Türklerin bir kısmı ise İslam dinine inanmıştır. İslam inancına göre özellikle et söz konusu olduğunda helal-haram farkı önemlidir. Buna göre yardımcı hayvan (av köpeği, eğitilmiş av kuşları) kullanılarak avlar helal sayılmıştır. Ayrıca ihrama girilen dönemde av yasaklanmış; bu dönem haricinde av izin verilmiştir.

Eski Türk yazılı kaynaklarında, avcı-toplayıcı bir dönemden eski Türklerle miras kaldığını düşünebileceğimiz bir bahar kutlamasında av faaliyetine de yer verilmesi, av ve inanç ilişkisi düzleminde düşünülebilir. Kuşkusuz baharın gelişi ve doğal çevrenin yediden ürün vermesi (bitkilerin yeşermesi ve hayvanların çoğalması) eski Türkler içinde bir kutlama vesilesi olmuştur. Bu kutlama, belki de bitki ve hayvan iyelerine ya da ata ruhlara bir sunuyu da gerekli kılmıştır. Sununun bir parçası ağaçlardan toplanan yemişlerdir. Diğeri parçası da avlanan hayvanlardır.

Eski Türkler, özellikle yırtıcılığıyla dikkat çeken bazı vahşi hayvanlara öykünmüşler; çeşitli konularda iyi savaşçılar kendilerini bu hayvanlarla özdeşleştirmişlerdir. Bunun ardında yatan sebep, bu hayvanların totem olarak görülmesi olabileceği gibi, bu hayvanların yırtıcılığına öykünülmesi de olabilir.

Kaynakça

KB II =Arat, R. R. (1998). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: TTK.

KB I =Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK.

RKT =Ata, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi: Türkçe ilk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası): Giriş-Metin-Notlar-Dizin*. Ankara: TDK.

Yen. =Aydın, E., Alimov, R., Yıldırım, F. (2013). *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*. Ankara: BilgeSu.

Banzarov, D. (1891). *Çernaya Vera*. Sanktpeterburg': Nauk.

Bayat, F. (2009). Sosyo-Ekonomik Bağlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş. *Acta Turcica*, 1, 1-11.

- Battulga, Ts.-Törbat, Ts.-Bayarhüü, N.-İderhangay, T. (2006). Teytiyn Golın Runi Biçees, *Acta Historica Mongolici, Tomus 7(1)*, 5-9.
- Bayat, F. (2009). Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş. *Acta Turcica, 1*, 1-11.
- Clauson, G., Tryjarski, E. (1971). The Inscription at Ikhe Kushotu. *Rocznik Orientalistyczny 34*, 7-33.
- Divitçioğlu, S. (2005). *Orta-Asya Türk İmparatorluğu (VI. VIII. Yüzyıllar)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- DLT = Ercilasun, A. B., Akkoyunlu Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK.
- Esin, E. (1978). *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Freud, S. (2001). *Totem and Taboo*. (çev. J. Strachey). London and New York: Routledge.
- U = Gabain A. von. (1931). *Uigurica IV*. Berlin: De Gruyter.
- Galata, Y. C. (2020). *Türklerde Kaya Resimleri ve Mezar Geleneği*. Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Genç, R. (2015). *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Granet, M. (1959). *Danses et Légendes de la Chine Ancienne*. Paris:
- Hamilton, J. R. (1998). *İyi ve Kötü Kalpli Prens Öyküsü*. (çev. V. Köken). Ankara: TDK.
- İlhan, N., Şener, M. (2008). Dîvânı Lugat'it Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılık (ed. E. Gürsoy Naskali ve H. Oytun Altun). *Av ve Avcılık Kitabı* (s. 337-365). İstanbul: Kitabevi.
- İnan, A. (1934). "Ongon" ve "Tös" Kelimeleri Hakkında. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, 2*, 277-285.
- Killi Yılmaz, G. (2008). Sibiryâ Türklüğünde "Ayı" ile İlgili İnanışlar (ed. E. Gürsoy Naskali ve H. Oytun Altun). *Av ve Avcılık Kitabı* (s. 433-453). İstanbul: Kitabevi.
- Konstantinov, N., Soenov, V. ve Cheremisın, D. (2016). Battle And Hunting Scenes In Turkic Rock Art of the Early Middle Ages In Altai, *Rock Art Research, 33(1)*, 8-18.
- TİEM 73 Kök =Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v-235v 2)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Mason, O. T. (1900). Traps of the Amerinds - a Study in Psychology and Invention. *American Anthropologist, 2(4)*, 657-675.
- Polat, M. S. (2008). Göçebe Türklerde Avcılık (ed. E. Gürsoy Naskali ve H. Oytun Altun). *Av ve Avcılık Kitabı* (s. 55-63). İstanbul: Kitabevi.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (çev. A. Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları. (1984).
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* (çev. A. Kazancıgil, L. Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, (1966).

- ZDMG 139/2 =Shimin, G., Klimkeit, H. J., Laut, J. P. (1989). Die Geschichte der Drei Prinzen Weitere Neue Manichäisch-Türkische Fragmente aus Turfan. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 139, 328-345.
- Şirin, H. (2008). Göktürk Yazıtlarında Av (ed. E. Gürsoy Naskali ve H. Oytun Altun). *Av ve Avcılık Kitabı* (s. 29-44). İstanbul: Kitabevi.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Maytr. =Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit. Burkancların Mehdîsi maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kitap Matbaası.
- IB =Tekin, T. (2013). *Irk Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı*, (haz. E. Yılmaz, N. Demir) Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Zelenin, D. (1952). *Le culte des idoles en Sibirie*. Paris: Payot.